

TIDSSKRIFTET FØNIX

Religion i Thøger Larsens univers

KRISTOFFER GARNE
Cand.theol., sognepræst

FØNIX ÅRG. 2020, s. 203-219

Dette værk er licenseret under en Creative Commons-licens
CC BY-NC-ND 2.5 DK

www.foenix1976.dk

ISSN 2446-175X

Religion i Thøger Larsens univers

Vi klager ej, om Roser ej blev strøet
paa Vuggen, da vi var til Verden født;
jo dybere vor Rod i Jordens Muld,
des mer er Himlen høj og underfuld.

Med Rod i Muld
vi gror mod Himlen, høj og underfuld.
("Gry", *Trækfuglevej* 1927)¹

SÅDAN LYDER EN AF flere programmatisk, poetiske sammenfatninger af et moderne naturalistisk-religiøst livssyn i den vestjyske digter Thøger Larsens forfatterskab. Thøger Larsen (1875-1928)² var en tænkende forfatter, der forsøgte at skrive en livsanskuelse frem i sin digtning. En livsanskuelse, som søgte at komme ind i moderniteten, men udenom dens falske modsætning mellem religion og virkelighed, tro og videnskab. Derfor kan man også, i overensstemmelse med Larsens egen selvforståelse, se essayistik, prosa og poesi som udtryk for denne samme bestræbelse på at formulere en moderne oplyst, men religiøst åben livsindstilling.

Som så mange andre kendte jeg oprindeligt kun Thøger Larsen fra hans to sommersange, som vi lærte til morgensang i skolen, hvorfra jeg mindes den sælsomme præ-erotiske beruselse, det var at synge om "snart kolde farver i sky og vand, snart nøgne piger ved hver en strand ("Du danske sommer"). Senere blev jeg så optaget af Thøger Larsen som led i en mere generel interesse i brydningerne mellem naturalisme og kristendom i dansk åndsliv omkring år 1900.³ Og da jeg nu er endt med at bo i Lemvig og næsten dagligt går forbi det hus, hvor Thøger Larsen boede hele sit voksenalder, har det været naturligt at dykke nærmere ned i forfatterens univers og hans både trykte og utrykte efterladenskaber.

1 Alle Thøger Larsens udgivne digtsamlinger er tilgængelige på kalliope.org, hvorfra der citeres, hvis ikke andet oplyses.

2 Om Thøger Larsens liv og levned, se Chr. N. Brodersen, *Thøger Larsen. En monografi*, bd. 1-2, Gyldendal 1942-50, for nærmere analyser af forfatterskabet, se Søren Baggesen, *Thøger Larsen. En kritisk monografi*, Odense Universitetsforlag 1994 – begge værker er uundværlige indføringer i forfatterskabet, som jeg én gang for alle vedkender min gæld til, selvom artiklen er baseret på førstehåndsarbejde med trykt og utrykt materiale.

3 Se Kristoffer Garne, *Natur og religion i det indre og ydre*, Fønix 2019, 82-88, som supplerer denne artikel og bl.a. ser Larsen i sammenhæng med Ludvig Holstein og Johannes V. Jensen.

I denne artikel vil jeg via nedslag i trykt og utrykt digtning, brevvekslinger, essayistik og fiktionsprosa forsøge at give et signalement af den religiøse tænkning eller religiøse stræben, der findes i Thøger Larsens forfatterskab. Det har slået mig, at Thøger Larsen på godt og ondt er forbløffende konsistent i sine synspunkter på tværs af forskellige genrer. Men jeg er også blevet bekræftet i, at det er berettiget, at det netop er som digter, vi husker ham. Det vil på den ene side sige, at han kan skrive fænomenale digte på de samme tanker, som kun er mådeligt udfoldet i fiktionsprosa og essayistik og undertiden nærmest diletantisk konciperet i hans 'videnskabelige' artikler. På den anden side vil det sige, at når han bevæger sig uden for poesien, er han også digter og dermed mest interessant, når han følger sin digteriske intuition og skriver i et poetisk stilleje.

Når Thøger Larsen afsøger de samme problemkomplekser igen og igen og i forskellige formater, vidner det om en stærk higen efter at komme overens med sig selv og sin indstilling til religion, som han ikke kunne gøre sig færdig med, blot fordi han blev en oplyst, naturalistisk digter og 'videnskabsmand.'

Den unge, søgende digter

Blandt de utrykte manuskripter, som befinder sig i Thøger Larsen-Samlingen på Lemvig Museum,⁴ findes følgende udaterede ungdomsdigt med titlen "Kirkegang:"

Til Kirke jeg gik paa den flade Jord
 at søge min Gud i Formler og Ord,
 men gammel Luft og Følelser-Kvalme
 imøde mig slog
 og efter sig drog
 de slæbende Rhytmer i en luvslidt Salme.
 Jeg tænkte: Her gispes i Trangbryst-Vaande,
 Her kan en Guddom aldrig aande!
 Her suser der intet Aandens Vejr,
 og Ildtungemaallet taler ej her! –
 – – –
 Saa gik jeg op
 mod Højdens top

⁴ Tak til Lars Mathiesen for gode input og hjælp med at finde sager frem i samlingen, hvortil Lotte Thyrring Andersen i 1996 udarbejdede en registrant, der er udgivet af Statsbiblioteket. I forlængelse heraf udarbejdede Knud Madsen en bibliografi over litteratur af og om Thøger Larsen, der blev udgivet af Statsbiblioteket i 1997. På Lemvig Museum findes også affotograferinger af de breve, der befinder sig på Det Kgl. Bibliotek.

gennem Blomsterduft
 til den klare Luft,
 at spejde mod gry
 over skyggende Sky. – –
 Dernede man Døden og Dommen mig spaar,
 men tavs og ventende frejdig jeg staar
 med mit Ansigt vendt imod Morgenens Røde,
 ene som Ørnen i Tindernes Øde.

Der ville i og for sig ikke være noget bemærkelsesværdigt eller originalt ved digtet, som må betragtes som et tidstypisk udfald mod den etablerede kristendom, hvis det ikke var, fordi Larsen i sine sene værker igen får et mere positivt syn på kirkelig kristendom uden på nogen måde at blive bekendende kristen. I ungdommens udgivelser gør han forsigtigt op med opvækstens missionsk-prægede vækkelseskristendom uden at bryde med sit ophav, og i voksenlivets udgivelser forsoner han sig igen forsigtigt med kristendommen uden at bryde med naturalismen.

Dette forsigtige bud spores i ungdomsdigtsamlingen *Vilde Roser* fra 1895, hvor der på den ene side i længselsfulde linjer som disse (fra digtet ”En drøm – et liv”) spores en stærk kristen-præget dualisme:

Det virkelige Liv i Verden rummer
 i sig en Drømmeverdens falske Skær –
 og meget ligt en Drøm er Livet her:
 et Vekselspil af Fryd og Savn og Kummer!
 Først naar i Evigheds forborgne Rige
 den trætte Sjæl har fundet Fred og Ro,
 kan Livets fagre Blomst uskygget gro
 og sand og klar og skøn mod Lyset stige.

På den anden side møder man i et digt som ”Friluftstrang” en stærk higen mod den slags monistiske naturreligion, som Larsen senere skulle blive fortaler for:

Jeg vil ud, hvor Morgenvinden suser
 sine Hvisk i Strandens svaje Rør,
 hvor sig Søens Blaaningsflade kruser,
 medens Gryet Bølgen glimmerstrø’r!
 Jeg vil ud i svale Solkomst-Time,
 jeg vil skue Dagens første Stund,
 jeg vil drikke Mod af gylden Strime,
 strømmende fra Gryets Bægerbund!
 Jeg vil ud, hvor Morgenlærken synger
 i den frie, høje, blaa Natur,

ud, hvor intet trangt og snævert tynger,
 ud, hvor Aanden kender ej til Bur!
 Jeg vil ud, hvor Luften aldrig kvalmer,
 aande fuldt af Frejdighed mit Bryst,
 lytte til de store Verdenssalmer,
 Orgelbruset over Skov og Kyst!
 Og min Sang skal Vinger faa som Falken,
 mens jeg ved Naturens Alterbord
 drikker Guddomsblod af Straalekalken
 under mangefoldigt Højtidskor!
 Jeg vil føle i mig Dagens Kræfter,
 spirende og frodige og unge,
 føle dem saa stærkt, at længe efter
 Tonerne skal gløde paa min Tunge!

Hvad der i det utrykte ”Kirkegang” var negativt formuleret, får her en positiv klang: Det er ikke kirken, der afskrækker, men den frie luft og ’naturens alterbord,’ der drager. Det, som her formuleres som en længsel og en anelse, får senere en faktisk udfoldelse i voksenlivets programmatisk digte i *Jord* fra 1904.⁵

Et nyt gudsbillede

Jord er en opsamling på produktionen i de ni år, der er gået siden udgivelsen af *Vilde Roser*. I mellemtiden har Larsen læst Georg Brandes og Friedrich Nietzsche og anser nu sig selv som en del af den nye bølge af naturalistiske digtere, og han bliver senere gode venner med flere af dens fremmeste repræsentanter, ikke mindst Jeppe Aakjær og Johannes V. Jensen.

Thøger Larsen når kun at være væk fra barndommens Lemvigegn i få år, hvor han arbejder som huslærer, inden han som 21-årig vender tilbage og bliver landmålerassistent og senere dagbladsredaktør. Men han har her tilsyneladende fået afløb for sin åndelige friluftstrang.

Fra omkring 1897 begynder han at opfatte sig selv som en hedensk digter, hvilket han fx giver udtryk for i et brev til ungdomsvennen, den senere sognepræst Søren Cornelius Eriksen (13/10 1897):

ligestor Hedning er selvfølgelig jeg. Om jeg var Kristen, kunne jeg vist aldrig tænke en stor Tanke eller skrive et et storslået

⁵ *Jord* er sammen med de følgende tre digtsamlinger udgivet med noter og et meget oplysende efterskrift af Lotte Thyrring Andersen: Thøger Larsen, *Fire Digtsamlinger 1904-1912*, DSL 1995.

Digt. Bare det, at der var Tanker, jeg ikke maatte tænke, vilde holde min Aand nede.

I 1901 bidrager han til årsantologien *Ungdom*⁶ med fem ”Panteistiske Salmer,” hvoraf de fire bliver optaget i senere digtsamlinger. Det femte og korteste af digtene viser, at han har taget tvivlen og forundringen med ind i sin nye anskuelse, og at han stadig har et gudsbillede:

Verdens Herre!
Jeg har gættet og grublet,
men altid har jeg snublet over din Gaade.
Kan du selv den raade?
Eller er du, som vi,
dig selv en Gaade,
og derfor saa dunkelt dit Værk?
Eet er du:
du er stærk,
stærkere end Jublens og Kvalens Gløden
end Jordelivet og Jordedøden.

Dette gudsbillede, hvor ”Verdens Herre” ses som en styrke eller kraft, der er højt hævet over vores forestillinger om det guddommelige, giver han samme år udtryk for i et brev (4/1) til Proprietær Bruhn fra Fredshold ved Viborg, hvor han tidligere havde været huslærer:

Hvad det angaar at kalde mig ’Gudsfor nægter,’ da er jeg det ikke, forsaavidt som jeg tror paa en Guds Tilværelse, en Gud, som er højt hævet over alle menneskelige Guddommeligheds-Begreber.

I brevet giver han udtryk for, at Gud, der er ligeglad med alle ’hellige bøger,’ har givet mennesket forstanden som ’den højeste velsignelse.’ Han kalder desuden Jesus et ’menneske alene,’ der ville befri os for mangelfuld erkendelse, og beskriver Helligånden som ’fornyelsens ånd:’

Alle de, som vil bringe fornyelse over Verden, Fornyelse over Tankerne, Krig mod Vanernes Stereotypi, de drives af den hellige Aand, de er den hellige Aands templer.

Det er ikke sådan, at Larsen senere opgiver denne selvsikre bevidsthed om at stå på oplysningens og fremskridtets side, men han bliver med årene mere ydmyg og mindre ungdommelig i sin tilgang til religion – og kritisk

⁶ Red. Lous Levy, Det Nordiske Forlag.

over for en selvgod oplysning, der ikke kender sine egne begrænsninger. Der skal gå flere år, før han formulerer det i prosa, men med *Jord* i 1904 bryder han igennem som en digter, der nok står på den oplyste naturalismes grund, men ikke desto mindre kan forundres over livet og hengive sig i ydmyge, religiøse betragtninger.

I denne samling står et digt, som også var en af de panteistiske salmer, og som Larsen flere gange senere fremhævede som et, hvori han havde givet udtryk for sin livsanskuelse. Digtet havde oprindeligt titlen "Gud", men har her i *Jord* fået titlen "Pan," altså den græske naturgud, hvis navn betyder "alt" og også indgår i begrebet "panteisme," at Gud er i alt, eller at naturen og Gud er et. Allerede med titlen er der således sendt et stærkt signal.

Digtet begynder med at sætte scenen. Først er horisonten kosmisk:

I universets evige Blaa,
hvor Kloderne tavst om Kloderne gaa – –

Fra det tavse univers bevæger digtet sig så nedad mod jordkloden, hvor der er anderledes liv i de cykliske bevægelser:

i Jordens Luft, hvor Torden og Storm,
Solskin og Slud som Stemningerne skifter,
mens Skyerne skifter Farve og Form
og jages af store, urolige Drifter – –

Betragtningen af elementernes bevægelse fører nu en erkendelse af naturlovene og -kræfterne med sig:

i Kræfternes løb ad Lovenes Vej,
manende Jordlivets myldrende Kuld
af Muld, over Muld, i Muld – –

Og fra erkendelsen af naturkræfterne og naturlovenes indflydelse på livet i og på Jorden, bevæger digtet sig ud i en metafysisk tydning eller anelse, for i alt dette, som er beskrevet i det foregående, i universet, på Jorden og i naturkræfterne, anes en Gud:

jeg aner en Gud, et evigt Jeg,
der har Nerver i Klodernes Indre
og i Slægternes Marv,
og hvis Evner fra Solene tindre,
og hvis Væsen er Væsnernes Tarv.

Gud er den kraft, der opretholder livet, og hvis væsen derfor vil, at alt levende skal trives. Denne Gud er dog ikke kun en stum naturkraft, men er også årsag til menneskets åndsliv:

*Han vakte Fædrenes 'hellige Ord'
i Tanker, der spurgte Himmel og Jord;
han vakte Tvivlen i Sønnernes Sind
og aanded Fornyelesens Østenvind
over hæmmede Evners Ranker – –*

En sådan Pan-Gud, der er overalt, kommer man ikke så let udenom, og derfor higer alle folkeslag da også mod en nærmere erkendelse af denne Gud:

og Higen mod denne al-rige Gud
strømmer som en Sankt-Elmsild ud
fra Tinderne af alle Folkeslags Tanker.

Kritik af vækkelseskristendommen

Thøger Larsen havde ikke meget tilovers for den vækkelseskristendom, der mod slutningen af 1800-tallet breder sig med bl.a. grundtvigianismen og Indre Mission. Han vender sig især mod det, han ser som missionens livshæmmende moral. I et brev til veninden Ellen Sawyer fra 20/2 1921 får dog både grundtvigianismen og Indre Mission hårde ord med på vejen:

Grundtvig var til Tider en mærkelig inspireret Digter. Men hele den øvrige Tid var han, saavidt jeg kan forstaa, det mest indfiltrede Vrøvlehoved, jeg nogensinde har læst. Denne Side af hans Væsen har hans Disciple særlig taget i Arv, og derefter interesserer denne Bevægelse mig sandt at sige lige saa lidt som Missionen, der efter mit Skøn er en Sygdom.

Så direkte polemisk-afvisende formulerer Larsens sig sjældent offentligt, men i novellen "Barndom"⁷ fra 1915 har han behandlet den store livsforandring, missionens ankomst til Lemvigegnen bragte med sig. Her trækker Larsen på selvbiografisk materiale, idet hans egne forældre blev 'omvendte' i løbet af hans barndom, formentligt foranlediget af den kendte missionske præst Carl Moe, der var præst i Harboøre fra 1877 til 1885. Mon ikke det er ham, der har lagt profil til den nye, strenge præst i novellen? Denne præst "piskede med Svøber og Skorpioner," når han prædikede:

⁷ De fleste af Larsens noveller er samlet i *Jyske Noveller*, Gyldendal 1947.

Han slog enhver på den ømme Streng, saa den ramte bed
Tænderne sammen eller stirrede sig Sjælen ud af Øjnene i
Angst. Han malede, saa Virkelighedens Farver forgik. Det, *han*
sagde, levede og var til, alt andet var Skin og Blændværk.

Det er jo ikke nogen flatterende beskrivelse af en taler, og slet ikke i Larsens univers, at han får virkelighedens farver til at forgå. Men hans tale virker. Folk krummer nakkerne, bekender deres synder og giver sig hen til Herren. Vækkelsen er kommet til egnen: ”Den jævne lystighed var manet ud med Kors for Døren. Der var Højtidelighed og strænge Fraser i alle Kroge.” Sådan konstaterer den gamle bedstefar, der holder fast i den gamle tro, hvor arbejdsliv, kortspil, druk, kirkegang og læsning i andagtsbøger godt kunne gå hånd i hånd, og hvor troen ikke blev anledning til en ’force-ret væremåde’.

Novellens hovedperson, drengen Bitte Henrik, bliver nedslået af de nye vaner, bortset fra når der samles folk til vækkelsesmøde og han får lov at sidde på de unge koners skød, og der går ”hede Anelser gennem ham.” Men om natten har han onde drømme, hvor Satan møder ham i kirken, fordi han glemmer Luthers aftenbøn efter Fadervor. Derfor kommer der nu et ”Jag efter Handling” over Bitte Henrik: ”Det var en flugt mod Alnaturens Bryst, bort fra Ens eget indre Mørke. Særlig Kamplege fyldte ham med Henrykkelse.”

Vækkelseskristendommen er altså usund, fordi den hæmmer livsdrifterne. Derfor kunne man tro, at novellen ville afskrive kristendommen, men det gør den ikke. I dens slutning er Henrik blevet konfirmeret og er med forældrene på tur til storbyen. Her skal de til pinsegudstjeneste i domkirken, hvor den tidligere vækkelsespræst nu er blevet provst. I den overvældende kirke oplever den unge mand en kontrast mellem ”den trolddomsagtige Pinsegudstjeneste,” som rummet og musikken skaber, og så provstens prædiken. Oplevelsen af førstnævnte bliver beskrevet i kraftige vendinger som en voldsom naturoplevelse:

Med et brast et tonende Stormvejr ud af Orgelpiberne, det
drønedes hen over Menighedens Isser og bar Bud fra fjerne
Tider og Steder. Snart sang en lille Vaarblæst, blandet med Lyd
af Kilder og rindende Vande, snart galmede Sommervinden
med regnfuldt Sind, saa kom Drømmeorkanen fra den graa
Oldtid, den, der havde rykket Skove op og faaet gamle Bølger
til at ryge paa Havene. Der var ikke et Vejr i Himlen, paa
Jorden og under Jorden, der ikke havde kastet en Stemme ind i
dette Kor – det var som vældige Engle løslod dem i den Orden

og det Følgeskab, Stormenes Herre havde bestemt. Og alt dette var kun Forvarslet for et Salmever. Først da Menneskestemmernes Sluser sprang op, slap Orglets fulde Kræfter løs. Salmen raste og rugede, saa Tekst og Tanker kun var forsvindende Bevægelser nede i Dybet; den Almægtige regerede ovenfor; man kunde vente at se Ildsluen slaa op fra Bogens Blade for at lege i den Evighedsluft, der rørte sig under Lofterne.

Den gamle præst, som før havde fyldt så meget i den lille lade, hvor han bragte folk til omvendelse, er nu en ”gammel Mand i et Rum, hvor de evige røster talte.” Præsten begynder dog at tale, og hans ord fylder virkelig rummet ud: ”Det var som denne Stemme, denne Fantasi raadede over Verdensaltet og gentoges i Himle og Helveder. Her var virkelig Guds Bolig. Her maatte hvert Knæ bøje sig.” Men lige efter denne sætning slutter novellen med følgende eftertanke:

Denne Dag rugede længe over Bitte Henriks Sind. Men jo mere han grundede over det, han havde oplevet, des mere forekom det ham, at Guds egen røst laa i Vokalerne alene.

Det er altså ikke de prædikede ord, der er guddommelige, men lyden og rummets atmosfære. Det hellige ligger ikke i ordene talt til sindet, men i den hørte lyd og det oplevede rum, der vækker mindelser om de vældige naturkræfter.

Virkelighed, kunst og religion

I 1914 udsender Thøger Larsen på eget forlag en essaysamling ved navn *Stjerner og Tid*. Heri giver han gennemgående udtryk for, at virkeligheden bestandig unddrager sig vores fulde erkendelse, sådan at både ateismen og religionen tager fejl, hvis de tror at kunne sige et endegyldigt ord om, hvad sandhed er. Den absolutte sandhed lader sig aldrig påvise. I et af essayene, der handler om ”Naturen og Salmerne,” giver Larsen derfor udtryk for, at han ikke finder nogen modsætning mellem tro og viden:

Alt, hvad Mennesket har erkendt, er udsprunget fra samme Kilde: Trangen til at fatte det sansede, men iøvrigt ukendte. Det religiøse Ord om et saadant Emne er en Tids Svar, der ofte overlever sig selv og siden hindrer en Bedreviden i at komme til Orde. Det videnskabelige Ord er ogsaa en Tids Svar og kan siden blive til Religion. Men dermed skal ikke siges, at Svaret

nogen Sinde er 'Løgn'. Det er vel som oftest den bedste Forklaring paa Fænomenet, der paa en vis Tid kunde gives.

Det er derfor, skriver Larsen, en smagssag, om oldtidens soldyrker eller det moderne menneske med den 'rette tro' er den klogeste. Om hundrede år har vi sikkert en helt anden viden og tro. Larsen formulerer derefter to programmatisk sætninger, der på én gang er en erkendelsesteori og en poetik:

Det inderste Princip i Altet skjuler sig for Sansningen, aabenbarer sig kun glimtvis, og 'Virkeligheden' kan være i det alt sammen, om end altid delvis formummet. Derfor er det i Kunsten *Livsforfølelsen*, dens Styrke og Ægthed, det kommer an paa.

Kunsten – og religionen – kan give os en større og stærkere fornemmelse af livet. Og i forsøget på at nærme sig en dybere erkendelse af virkeligheden, end sansningen kan nå, har forskellige tiders religion, videnskab og digtning for så vidt lige berettigelse.

Derfor er Larsen også – apropos Bitte Henriks oplevelse med salmesangen i domkirken – begejstret for de gamle salmer, hvis man forstår dem, som det de også er, nemlig naturdigte. De gamle store salmedigtere var alle store naturdyrkere, og deres betydning ligger deri: "Den Intensitet, hvormed de fornå Skaberen i det skabte, eller rettere, hvormed de fornå det skabte, udgør deres største Betydning." Den 'religiøse følelse' i de gamle salmer er altid også 'naturfølelse.' Ganske vist står Gud over naturen hos de kristne salmedigtere, men "de kan ikke male noget, der angaar ham, uden at male Natur," skriver Larsen og fortsætter:

Man kan strides om, hvorvidt al Naturfølelse er af religiøs Art eller ej, hvorvidt nogen Religion er sand eller ej – men man kommer aldrig bort fra, at det, som vedbliver at leve, rummer en Del af Natur i sig, og derfor er Virkelighed, derfor er sand Kunst.

Mytologiske studier

Fra midten af 1910'erne til midten af 20'erne helliger Thøger Larsen sig omfattende religionshistoriske studier med det formål at vise, at al religion bunder i natursansning, dvs. er tolkninger af oplevelser, naturfænomener og iagttagelse af himmellegemers gang. Især mener han at kunne finde

mange myter forklaret ved astronomiske betragtninger: myterne er simpelthen tolkninger af månens faser og de tegn og billeder, man har ment at kunne se på den. Derfor planlægger Larsen i mange år at udgive en 'måne-mythologi,' men det bliver aldrig til noget.

I stedet udgiver Larsen i årene 1923-25 tre årgange af tidsskriftet *Atlantis*, hvor der mellem kulturhistoriske og kunstkritiske essays og digte af forskellige forfattere trykkes en række egenhændige mytologiske studier. Disse er primært beskæftiget med de nordiske edda-digte, som Thøger Larsen oversætter og senere udgiver samlet ledsaget af en række forklarende artikler,⁸ der baserer sig på Atlantis-artiklerne, og som ifølge forordet er "Aarsagen til, at min Oversættelse overhovedet ser Lyset." I samme forord til disse "Forklaringer og Noter til Edda-Myterne" giver Larsen udtryk for sit grundsynspunkt på myter:

Jeg har søgt at godtgøre, at Menneskets direkte Iagttagelse af Himlens Tegn og Naturens Kræfter er de gamle Religioners Grundstamme, hvorefter efterhaanden den guddommelige Vilje, de guddommelige Leverege og Bud udvikler sig i den menneskelige Bevidsthed.

Jeg kan lige så godt indrømme her, at det er en litterær ørkenvandring at læse sig igennem Thøger Larsens mytologiske studier. John Steinbeck skriver et sted i romanen *East of Eden*, at der ofte sker det med mænd, der kun har én idé, at de bliver besatte af den. Og sådan går det med Thøger Larsen. Han er overbevist om, at han kan føre alle myter tilbage til iagttagelser af naturfænomener, ikke mindst månen, og at han gennem sindrige etymologiske studier kan påvise slægtskab mellem de nordiske, græske og indiske guder, der altså alle er produkter af naturiagttagelser.

Det er imponerende, at Larsen har lært sig selv latin, græsk, oldislandsk og sanskrit for at kunne stave sig igennem oldtidens mytologier på originalsproget, men desto mere forbløffende er det, at han med denne flid ikke har fulgt med i den religionsvidenskabelige litteratur. Af hans bogsamling kan man se, at det eneste religionsteoretiske værk, han ejede, var F. Max Müllers indledningsforelæsninger til religionsvidenskaben i en tysk oversættelse fra 1876. Og det virker til, at Larsen ukritisk har godtaget Müllers foreslåede metode til studiet af mytologier og ikke på noget tidspunkt har fundet anledning til kritisk at genoverveje denne tilgang til religionshistorien.⁹

⁸ Thøger Larsens Edda-oversættelser inkl. noter og forklaringerne dertil er tilgængelige på heimskringla.no.

⁹ For en kort, men nuanceret introduktion til Müllers teorier og kritikken af dem, se Tove Tybjerg, *Religionsforskningen før og nu I. Historiske rødder*, Gyldendal 2010, 77-86.

Tilgangen, som Larsen følger, går kort sagt ud på at vise, at guderne i mytologierne – der som fortidens 'videnskab' adskiller sig fra enhver tids 'sande religion' – er blevet til som overvejelser over naturfænomener, og at man ved etymologiske sammenligninger kan påvise slægtskab mellem forskellige guder i forskellige religioner.

Problemet med denne i mange henseender umiddelbart overbevisende tilgang er, at den ser helt bort fra den samlede kontekst, som myterne er en del af i deres egne universer – og fra den rituelle kontekst, de formentlig har indgået i. Bare fordi, der er et vist slægtskab og et muligt navnesammenfald mellem guddomme fra to forskellige religioner, behøver de jo ikke at have identiske funktioner i deres egne sammenhænge. Bare fordi både Thor og Zeus fx kaster med lyn, er de ikke sammenlignelige i enhver henseende. Men her er Larsen altså mere optaget af den ifølge ham påviselige sammenhæng med naturfænomenerne end af myternes egne billedverdener. I så henseende er der noget temmelig bedaget ved hans mytologiske studier, ikke mindst over den selvsikkerhed, hvormed han mener at have forklaret dem, selvom man som læser ikke er kommet et eneste skridt nærmere en forståelse af, hvad myterne egentlig handler om.

Det, der driver Larsen i hans mytologiske studier, er tilsyneladende en meget sympatisk trang efter at vise, hvordan religion og naturiagttagelse er to sider af samme sag. I *Frejas Rok*, der blev hans eneste roman og hans sidste værk (udgivet på Gyldendal 1928), forsøger han at give skønlitterært udtryk for sin opfattelse af, at guderne er blevet til som tolkninger af, hvad mennesket har set i månen:

Maanen er det største Vidunder i Himlen. Du ser, den kommer og forsvinder og viser forskellige skikkelser mod Jorden. Den vokser og aftager, og dens Kræfter medvirker ved Fødsel og Vækst som ved Visnen og Død. Og den genopstaar, som et Tegn paa, at hvad der dør paa Jorden, skal genopstaa i andre Verdener. I dette Gudeøje afspejles forskellige Billeder fra de højeste Magters Verden. Ved Fuldmaanens Opgang ses Mimers milde, vise Ansigt stirre ind gennem Natten, vidende om alt fra Tidernes begyndelse... (s. 49).

Og teksten fortsætter med flere eksempler. Som det hedder i en af Atlantis-artiklerne (I,20), er de mytologiske "Personifikation" (dvs. guderne) ifølge Larsen således at regne for "let maskerede Naturkræfter eller Himmelfænomener."

Sindets tolkning af det sansede

Det ville nu være let at afskrive Thøger Larsens religionsstudier som irrelevante, men man skal huske to ting: For det første er de ikke et forsøg på at bortforklare mytologien som fortidens dårlige naturvidenskab, men et forsøg på at vise, at religion bunder i noget grundmenneskeligt, nemlig oplevelse og iagttagelse af naturen. For det andet kan Larsen skrive fænomenele digte på netop denne enkle idé, som i studierne virker naiv og enøjjet.

Det bedste eksempel på det sidste er vel digtet "Tilfældighed" fra *Jord*. Her står digteren og kigger op mod nattehimlen, der for ham ligner et uhyre:

Som et Udyr ligger en natmørk Sky
over maanens Gry;
den holder mod Nord et Gab paa Klem –
der stikker en Spids af Halvmaanen frem,
den vokser af Gabet i Skyens Rand
som en gloende Hjørnetand.

Digteren er udmærket klar over, at synet af uhyret med hjørnetanden er en tolkning, han lægger ned over iagttagelsen af månen og natteskyen, men det bliver det ikke mindre virkeligt af. Omkvædet lyder:

Om lidt er vel Maanen en Maane,
om lidt er vel Skyen en Sky;
men de bliver det aldrig i denne Sang.

Poesien lader sig ikke diktere sandheder af det nøgterne, videnskabelige blik. Den viden, digteren har om, hvad det 'faktisk' er, han ser i himlen, gør ingen forskel. Oplevelsen af billedet er poesi og livsfornemmelse. Digtets tredje og sidste strofe med omkvæd lyder:

Jeg gav mig Tilfældigheden i Vold,
og nu er den Trold.
Jeg veed saa inderlig god Besked,
men føler som den, der intet veed.
Og er Maanen en Tand og Skyen et Dyr,
saa er Livet et Æventyr.
Om lidt er vel Maanen en Maane,
om lidt er vel Skyen en Sky;
men hvad rager det mig og denne Sang?

Det giver ikke anledning til mindre forundring, at det er sindet, der lægger disse tolkninger ned over naturen. Det er virkelighed, oplevelse, følelse uanset hvad. Det er også temaet for ungdomsdigtet "Sindet," der senere medtages i *Slægternes Træ* fra 1914. Digtet begynder og slutter med denne strofe:

Videre end Synet øjner,
og videre end Lys kan naa,
et underligt Land sig højner
op over Havets Blaa.

Undervejs får vi en beskrivelse af, hvad det poetiske stemte sind kan se i sansningerne af naturfænomenerne:

Vildsomme Kræfter strømmer
gennem mit dunkle Selv.
Vildsomme Farver drømmer
under mit Væsens Hvælv.
Luftning fra Saron og Eden
kan suse i Hjertet lindt.
Og Gnister af Evigheden
kan sprude fra Hjertets Flint.
Guder for Mængdens Vaner
slyngedes ud af mit Sind
af kratersprængte Vulkaner,
Lynild og Hvirvelvind.

Hver tid sin religion

I et Larsens sidste essays, "Virkeligheden" fra 1927,¹⁰ giver han følgende programatiske formulering af forholdet mellem videnskab og religion – mellem den kritiske forstand og 'sindets' evne til at skabe billeder og dermed fastholde en anden, dybere dimension af virkeligheden:

Mon ikke Videnskaben overvurderer sig selv? Eller
undervurderer den Verden, hvis Hemmeligheder den vil
udrede? ... Men overfor Religionerne maa man jo alligevel tage
dens Parti, da disse som oftest modstaar enhver ny Erkendelse,
der ikke lader sig forlige med deres Net af forældede
Forestillinger. Dog har den religiøse Følelse over for Verden og

¹⁰ Optrykt i *Virkeligheden. Artikler og foredrag*, udg. Chr. N. Brodersen, Forening for Boghaandværk 1961.

Udviklingen en Værdi, der næsten er uundværlig for Sindenes indbyrdes Harmoni og for Udviklingens Fortsættelse i livsfremmende Retning.

Thøger Larsen stillede sig imod religion, og ikke mindst den kristendom, han kendte, når den dels satte sig imod nye erkendelser, dels var udtryk for en livsforsagende moral. Førstnævnte religionskritik er sammenfattet i ovenstående citat, sidstnævnte i følgende sætning fra slutningen af *Frejas Rok*, hvor de gamle hedninger forsager den kristendom, der har fået hovedpersonens elskede til at vende tilbage til klosteret og tage døden på sig som straf for den utilgivelige synd, det er for en nonne at have elsket med en mand:

Disse Guder fra Syden er syge. De forlanger, at man skal
langsomt dræbe sig selv og alle sine Glæder. De faar folk til at
mure sig inde i mørke Celler og sidde og mumle ørkesløse
Bønner og prise sig selv og forbande Fester og Frugtbarhed, ja
selv Solen og de lyse Nætter.

Disse ord er udtalt af den indviede smed og gudekender, som også er ophavsmand til citatet om månen ovenfor, men romanens hovedperson Vagn er mere moderne i sin generelle religionsskepsis – og han har også oplevet, hvordan hedenskabet krævede sine ofre:

Det er svært at vælge mellem Guder, sagde han. Hvilke af dem er de sande? Har vi mon fundet de rette? Er de gode eller onde, disse Guder? Er de syge eller sunde?

Thøger Larsens egen religiøse søgen bød ham ikke at finde nogle bestemte guder. Ifølge ham var livet i bestandig udvikling. Og for ham var naturfølelsen det egentlige i religionerne. Derfor skrev han også fænomenele natursange, som enhver kan synge med på og dermed blive stemt for natursansning og få forøget 'livsfornemmelsen.' Om dette sidste er foreneligt med kristendom eller ej, må være en smagssag. Jeg mener, at det er det.¹¹

11 Se hertil førnævnte *Natur og religion i det indre og ydre*, 94-97.

Natur og religion

At der er forskel på at omgås naturen enten med kold forstand eller med religiøs agtelse, må efterhånden være klart for vores civilisation. Og det var det allerede for Thøger Larsen, der i sine digte besynger årets og tidernes skiften.¹² Det sker med fx med religiøse toner i ungdomsdigtet "Ung Vaar," der var en af de panteistiske salmer, men først blev genoptrykt i den sidste digtsamling, *Trækfuglevej* i 1927. Digtet begynder sådan her:

Klare og svale
Vandløb siver gennem saftmæt Græs
mig i Møde fra aabne Dale.
Bellis og Anemoner og mange Slags Blomster staa
i Udspringets svulmende Gaade.
Vaar os gives
af Solens og Luftens og Muldens
treenige Naade.
Svaje bladbristende Grene
efter Solbanens Bue sig bøje,
slyngende Ranker og myge skælvende Stængeltraade
blindt og famlende rundt efter rigest
Lysning klatre og krybe.
Lovet være Livet i det høje
og i det dybe!
Lykken høj og fager, klædt i Lyset,
over mit Hjerte danser,
solvarme Sange
avles af Vaar og Sanser.
Flygtigt som den langs Markerne vuggende
gennemsigtige Em
vælder et gennemlytteligt Drømmenynd
af mit inderste Væsen frem.

I prosaisk form gav han udtryk for sit livssyn i et brev til veninden Ellen Sawyer 8./2. 1920:

alle Mennesker veed jo for lidt. Man skal bare sørge for altid at være et grønt Træ, men det er jo maaske lige saa svært som at bunde i Verdensproblemerne.

¹² Se fx udvalget i *Året i Danmark. Udvalgte digte*, Hovedland 1984, med et perspektivrigt forord af Erik A. Nielsen – eller gå på opdagelse i forfatterskabet, hvor flere af digtsamlinger indeholder årtidscykluser.

Det er svært altid at være et grønt træ. Også fordi døden uvilkårligt sætter en stopper for os alle – men selv den kunne Thøger Larsen se i et større perspektiv og omfavne med linjer som ”Da kommer en tid, en underfuld, da græsset er grønt, og jeg er muld.”¹³

Det forbliver for mig at se uafklaret spørgsmål, hvorvidt alt er ét, som Thøger Larsen mente, eller vi er nødt til at operere med en form for dualisme. Religion og poesi løser ikke tilværelsens gåder eller livets problemer for os. Men de hjælper os til at trænge dybere ind i virkeligheden og få øget livsfornemmelsen, så vi får kraft til at bære det liv, der er vores, ja bære selv vores død. Det kan vi bl.a. lære af Thøger Larsens religiøse tanker og digte.

¹³ Fra slutningsstrofen i ”Solsangen” fra *Jord*.